

**[0866] De Romantyk fan it histoarysk folkslibben:
Petrus Wigeri sprekwurdsamler?**

Philippus Breuker

Paulus Scheltema (1752-1835) is the author of a number of fabricated historical texts, including thousands of proverbs which he made up himself. However, for many of these proverbs Scheltema gives Rev. Petrus Wigeri (1710-1800) as his informant. In response to the opinions of Frits van der Kuip and Jurjen van der Kooi, this article tries to make Scheltema's claim implausible. One of the arguments is that Wigeri cannot have written them, simply because the interest in the every-day life of the people in the past, of which these proverbs abound, did not yet exist in Wigeri's day. This interest emerged around 1806. Until then, the historical interest in Friesland and the Frisians was of a philological nature or focused on the history of the Frisians as a people.

Ynlieding

Paulus Scheltema (Frjentsjer 1752-1835) neamt yn syn *Sprekwurden* as boarne gauris Petrus Wigeri (Ljouwert 1710-Snits 1800), dy't fan 1741 oant 1799 as dûmny yn Easthim stie. Hy soe dy syn oantekens rieplachte hawwe, mar spitigernôch wienen se net bewarre bleaun. Dat binne se ek net, net ien hat ea wat fûn en net ien oars as Scheltema neamt ek dat er dêr mei dwaande west hat.

Ut syn bydrage oan *Philologia Frisica* ao. 2005 docht bliken dat Frits van der Kuip Scheltema op dit stik leaut. Scheltema hat it oer 'eene gemeenschappelijke verkering met den ouden Eerbiedwaardigen P. Wigeri, die ook [lykas hy] vele Gezegden en spreekwoorden had aangenomen, en in een dagboek opgeschreven.'¹

Dêrmei, sa skriuwt Van der Kuip, nuansearret er myn opfetting dat Scheltema earst oan it skriuwen rekke is troch de opropfen fan Grimm (en – sa foegje ik deroan ta – it ferlet fan lju as Wassenbergh en De Crane oan materiaal oer Frysk folkslibben). Dêrom set er in fraachteken by myn opfetting dat Scheltema troch de Romantyk ta it betinken fan syn ferhalen

1. 974 Hs, Tresoar (oanhelle neffens Van der Kuip, Samling (2007) 155).

kommen is.² Hy set Wigeri syn bewearde niget yn in lange tradysje fan niget oan sprekwurden.

Van der Kuip leaut Scheltema op syn wurd en freget him net ôf oft it wol wier wêze kin.³ Ik leau fan net. Mar bewiis mar ris dat eat der net west hat dêr't de brûker al fan seit dat it weirekke is! En boppedat: by Scheltema is dan ek noch it probleem dat alles sa moai liket te klopjen. Hy wie der in master yn om dingen foar wier foar te stellen. Sa hawwe hast al dy lju oan wa't er syn anekdoaten, sechjes of sprekwurden taskriuwt, wier bestien. Hy helle wat út ien of oar âld boek en plakke dat dan op syn manier op besteande lju fan earder tiid. Hy neamt bygelyks sels as boarnen: *Aodde Friesche terp*, *'s Lands Ordonnnantie*, Schwartzenergh, Wagenaar, Wierdsma/Brantsma, Winsemius en Worp van Thabor.⁴ Faak sil er der sels ek noch yn leaud hawwe.

Petrus Wigeri

Oer Wigeri is net safolle bekend. It wie in kundich man, dy't syn konneksjes ek wol hie. Sa noege de Frjentsjerter heechlearaar J.H. Verschuur (1735-1803) J.M. van Beyma yn 1783 út om mei syn soan en 'de Heeren, die bij UEd. Gestr. mogten gelogeert zijn' in dei by him yn Weidum te kommen no't 'mijn vriend' Wigeri dêr útfanhûs wie.⁵ Dat Scheltema him persoanlik kend hat, hoecht net oan twivele te wurden. As sekretaris fan Wymbritseradiel (fan 1796 oant 1803) hat er grif kunde oan him hân. Der komme folle mear Wymbritseradielsters yn syn Sprekwurden foar. Ik tekene oan: Douwe Hessels, mâle Fokke, Gerben Aukes, Oege Jentjes, Tiete van Hettinga, ds. Meiners, Ruurd Riemers, Sytze te Smelbrêge, ds. Stoter, Wiger Annes, Bar-

2. Foaral: Breuker, Einfluss (1999) en ek id., Kultuer (1990), id., *Koninkrijk* (2001) en id., Liefhebberij (2006).

3. Van der Kuip, Samling (2007) 155-156.

4. Sa kin it miskyn komme dat Cox en Van der Kooi, *Alle beetjes* (2007) XII sizze kinne: "Vrijwel al zijn spreekwoorden, zegswijzen e.d. zijn ook in andere bronnen te vinden, en dus 'echt' ...". Mar klopje docht har bewearing net. Taljochting of bewiis jouwe se ek net.

5. Verschuur wie famylje fan prof. Venema, de bekende teolooch út Frjentsjer. Wigeri wie in learling fan him. Nei't Verschuur in pear jier dûmny yn Bolsert west hie, waard er heechlearaar yn de Easterske talen te Frjentsjer. Yn 1781 kocht er Borniastate te Weidum as simmerferbliuw. Dat waard syn fêste wenplak doe't er yn 1797 mei om politike redenen syn amt dellei (Rita Mulder-Radetzky en Barteld de Vries, *Weidum, dorp van staten: geschiedenis van de bezittingen van de familie Buma* (Alphen aan den Rijn 1994)).

teld Idzerda en Yke Th. Ykema⁶ en dy lju ha allegearre bestien, sa't út de Spesykohieren wol nei te gean is.⁷ Boppedat wenne Wigeri de lêste jierren yn Snits, it plak dêr't Scheltema ek wenne, en beide wienen patriot. Wigeri waard teminsten yn juny 1795 foar Wymbritseradiel keazen as plakferfangend Representant. Dat hoecht jin ek gjin nij te dwaan, want Wigeri wie in ferljochte predikant.⁸

Boarnen

Om no mei myn beswieren te begjinnen, Scheltema nimt it net sa nau as er seit dat de iene of oare syn boarne is. Meastal neamt er lju dêr't mei mear of minder muoite wol fan te sizzen is dat se gjin auteur west hawwe kinne. Soms hawwe se net bestien. In moai foarbyld is master Harke, dy't er út in brief fan Gysbert Japix helle hat. Dêr stiet oars allinnich mar 'master H.', en siket men út wa't dat is, dan docht bliken dat it Hindrik Rintjes is, de Ljouwerter drukker.⁹ Mar der binne folle mear fan dy frjemde boarnen. Sa hat er Malle Symen,¹⁰ in wize-oantsjutting by Gysbert Japix en dêr grif oan ûntliend, en ek Sint Fjiltien 'coopman in pekelharing',¹¹ dy't fansels weromgiet

-
6. Ik brûkte it hânskrift 974 Hs fan de *Twaalf duizend Vriesche spreekwoorden, gezegden, anecdotes, oudheden en geschiedenissen van de eerste bekende tijden af* (Tresoar). Mei tank oan Sierk Noordhoff fan de Fryske Akademy foar it ynsjen fan syn transkripsje.
 7. De sechjes dy't er oan harsels taskriuwt (saneamde wellerismen), sille yn it algemien dan ek wol wier wêze. Cf. Cox en Van der Kooi, *Alle beetjes* (2007) XII. Dat jildt mear nei't de lju ûnbekender wienen. Oan oaren kin er earder sechjes taskriuwe dy't yn it ferwachtingspatroan fan de doetiidske lêzer foelen, mar dy't hysels dus betocht hat. Dat jildt seker foar Wigeri. Sjoch noat 22 foar in mooglik foarbyld. Om 'wellerismen' giet it hjir trouwens net. Yn dit stik is oan de oarder de fraach oft it wier wêze kin dat Wigeri de boarne is as Scheltema seit dat er dat is.
 8. *Friesche Courant* 20 juny 1795. Hy bestried de ortodokse ds. C. Blom yn syn *Brieven van een Liefhebber* (Amsterdam 1763). Dat hy de auteur fan it anonime wurk is blykt út in hs. oantekening by it lemma Wigeri yn it eksimplaar fan Jac. Kok, *Vaderlandsch Woordenboek* dl. 31 (Amsterdam 1794), UB Leiden. Sj. foar it auteurskip ek *Letterkundige nalatenschap van J. van Leeuwen* (Ljouwert 1857) nr. 1369. Cuperus, *Kerkelijk leven* I (1916) 19-20 rekkenet him om in lêzing út 1746 ta wat er neamt it flakke rasjonalisme.
 9. Breuker, Master H. (1982).
 10. Spr. I 73.
 11. Spr. III 47.

op de doedestiids bekende útdrukking Rin nei Sint Velten (Valentyn). It tilt op fan sokke optochte boarnen.¹²

Mar soms hawwe se wol bestien, lykas Wigeri of lykas de sechstjinde-ieske Achlumer Jouw Terwiscke, dy't opfierd wurdt as de skriuwer fan de *Tesck-laow*. Omdat wol foargoed oantoand is dat dy *Tesck-laow* in optinksel is,¹³ hoecht it gjin neiere taljochting dat er dat licht. Mar soe him frege wurde nei Terwiscke, dan koe er al sizze dat dy bestien hie!¹⁴ Hy wie foar gjin gat te fangen.

It is fansels ek net sa'n sterk ferhaal om te sizzen dat de boarne weirekke is. Sa soarget men al yn it foar dat men net te kontrolearjen is. De ferdwyn-truc past er ek ta by master Jan fan Achlum. Fan in master Jan dy't skreaun of samle hat is bûten Scheltema neat bekend en it orizjineel of in oar ôfskrift is ek net oerlevere. Scheltema docht wat faach oer him. Oft er skoalmaster of sjirurgyn west hat, seit er net te witten, mar master Jan soe neffens him stoarn wêze yn 1718.¹⁵ Yn 'e wanneling soe er Jan Pruim hjitten hawwe. Faach moast er ek wol wêze, want in skoalmaster Jan hat om dy tiid net yn Achlum stien (wol fan 1754 oant 1799)¹⁶ en in sjirurgyn liket my net wierskynlik ta. Dy sieten net op sokke lytse plakken. As broer Jacobus Scheltema him mei it each op de publikaasje fan de *Tesck-laow* om in oantal ophelderingen freget en ek wat witte wol oer it libbensberjocht fan Klaas Ymptes, komt Paulus mei dy Master Jan oansetten. Yn de *Tesck-laow* sels wurdt er net neamd. It antwurd is: 'bij onderzoek geloof ik dat Meester Jan

12. Oare al like fage boarnen binne Malle Watze (Spr. III 125), keapman Fedde (Spr. I 23), in pastoar fan Skalsum (Spr. II 510, IV 1449), de skuonmakker fan Hitsum (Spr. I 126) en dan in hiele rige fan masters: master Sytse (Spr. II 459), master Bauke fan Hitsum (Spr. I 23 en 54; IV 94), master Douwe, in sjirurgyn (Spr. II 242, IV 106, 1020a), in master fan Skalsum (Spr. II 102) en in skoalmaster fan Skearnegoutum (Spr. II 262).

13. Postma, *Tesk-Laow* (1938/9).

14. Hy komt foar yn it tsjerkerekkenbkoek fan Achlum op it jier 1559 (yn it argyf fan de PKN-gemeente te Achlum). Dêr hat Scheltema him grif út.

15. Hs 1222, Tresoar.

16. H. Sannes (ed. Peter van der Meer), *Skoalmasters yn Fryslân, 1600-1950* (www.fryskeakademy.nl). Sannes skriuwt: 'Omstreeks april 1754 is ingekomen met attestatie: Jan Meines, schoolmeester en dorpsrechter. Deze Meester Jan 'alhoewel hij ligt van aard was, sneed alles in rijm op wat hem voor de geest kwam, zoowel in boert als in ernst, ook was hem dat hetzelve, of hij zulks deed in de land- of in de stadstaal'. Dat lêste hat er út Scheltema, yn wa't er leaut, sa docht ek wol op oare plakken yn syn skoalmasterslisten bliken (Hs 872, Tresoar). Hy ferwiist ek noch nei G.A. Wumkes, *Boddens yn de Fryske striid* (1926) 327.

te veel van Klaas Kunst op de Lijst van Klaas Ijntes heeft gezet'¹⁷ (de ferhalen oer dy Klaas Kunst binne trouwens ek in útfining fan him, likegoed as dy oer Wytse Fons en safolle oaren¹⁸). En ek no seit er der wer by dat master Jan syn oantekens net bewarre binne.¹⁹

Wat by my ek meispilet is dat Scheltema ûndúdlik is oer de aard fan syn boarne en ek oer Wigeri sels. Noris hat er it deroer dat Wigeri syn oantekens yn in deiboek opskreau,²⁰ dan wer dat er it yn almenakken die,²¹ en meast noch praat er fan sechjes fan Wigeri. De iene kear seit er fan in sprekwurd

-
17. Kopy fan in net bewarre hânskift fan de *Tesck-laow*, dy't ik yndertiid by it tarieden fan in útjefte fan Unbekend Midfrysk fan it Frysk Ynstitút te brûken krigen ha. It bestiet út in ôfskrift fan de *Tesck-laow* yn de hân fan Paulus, fragen fan Jacobus en antwurden fan Paulus. It moat it hânskift wêze dat Jacobus Scheltema foar syn útjefte brûkt hat. Dat wurdt befestige troch in oantekening foarop: 'Gekocht 22 Maart op de veiling der boeken, uitmakende de bibliotheek nagelaten door Dr. P. Scheltema, Archivaris van de Prov. N.Holland en van de Gem. Amsterdam. Afkomstig van Mr. Jacobus Scheltema, wiens broeder P.C. Scheltema dit hierna volgende van het origineel heeft afgeschreven. H.J. Murray Bakker' It sil ek it hânskift wêze dat J.M.G. van der Poel yn syn brief oan S. Sybesma (30-9-1976) bedoelt: 'Ik nam het handschrift in februari 1976 over van Drs. C.O.A. baron Schimmelpenninck van der Oije te Ellecom (gemeente-archivaris van Zutphen en directeur van het Stedelijk Museum aldaar). De heer Schimmelpenninck had even tevoren bij een antiquair in Amsterdam een verzameling archivalia aangetroffen (waaronder de 'Tesck-laow'), die hij aankocht om te voorkomen dat zij verloren zouden gaan. Bij het zoeken naar een goede bestemming van de verschillende stukken wendde hij zich tot mij met de vraag of dit 'iets' was en of ik er iets mee zou kunnen doen.' It is doe nei oerlis mei prof. P. Gerbenzon yn 1976 troch Van der Poel oan de Provinciale Bibliotheek skonken, mar op Tresoar is der gjin spoar fan te finen, ek net yn it deiregister.
 18. Oer Fons: Van der Meer, Aersum (1969).
 19. Master Jan komt faak foar. Ik tekene ûnder mear dit oan: 216 Hs II 218 (een Liefhebber van Gysbert Japicx rymlerij: seispreek fan him oer GJ); EVC 327, Tresoar (Jan Pruim, alias master Jan, auteur fan Exodus XX, of de Tien Geboden); druk Tesck-laow 1823, 121 (sjirurgyn, steller libbensberjocht Klaas Ymptes); Hs 1222 [1832] 109 (auteur fan Dat klitst, dat klatst); id. 137-140 (of hij schoolmeester of chirurgijn te Achlum is geweest is mij onbekend, edogh hij was onder de Koolzaad dorschers bewind; rymke út 1707 fan him; baardscheerder, stoarn 1718) Spr. I 203 (Laper in Birdschrabber, folget Exodus), Spr. IV 979 (Jôa matte di hollige wey lans seij Master Jan, dat wiste Marten Himkes wol); Spr. IV 1196 (hold Op 't hoarshofjen foar ien fan de moaiste gedichten fan Gysbert Japiks; op in oar plak lit er dat master Harke sizze), Spr. IV 102 (Ick lit myn soon it docterje leere, sey master Jan, om op e goede njeugen ta kommen); Spr. IV 1257 (Exodus 20 yn Fryske oersetting; master Jan hjit de auteur fan de oersetting fan Exodus 20, dy't Paulus oerskriuwt).
 20. 974 Hs, Tresoar, oanhelle by Van der Kuip, Samling (2007) 155.
 21. 216 Hs, II 312. My binne bûten steedhâlder Willem Frederik gjin foarbylden bekend fan deiboeken yn almenakken. Wol fan oantekens fansels.

dat Wigeri it sei, in oare kear is it wer in oar.²² Soms kin men him ek mei wissichheid op in optinksel betraapje. Ik helje oan wat er oer Gysbert Japix en syn konneksje mei Junius fantasearret: 'Ick blieuw dear ick ben sey Gysbert Japicx rjuecht in sljuecht. ... welke wegens zijne grote geleertheid in verschillende talen aangezocht werde tot hoger beroep, inzonderheid naar Engeland op eene hoge jaarwedde, waar voor hij telkens bedankte .. De brieven die hij hier over heeft ontvangen zegde dm. Wigeri, heeft hij uit nedrigheid verbrand, en nimmer een woord over geschreven'.²³ Sokke oanstellingen as wêr't Gysbert foar frege wêze soe, wienen der doe noch net.

Klopje docht ek net in oare meidieling, dy't er oer Wigeri sels docht. 'Toen hij vijftig jaren te Oosthem Leeraar van den godsdienst had geweest, nodigde hij zijne Collega's die in Vriesland nog leefden en zijne tijdgenoten hadden geweest om de lessen van Professor Venema te hooren -: Deze waren Bornaeus van Ternaard, van Vliet van Waaxens, Hoekema van Goutum, de Gavere van Oosterend, Colerus van Schraard en Tadema van Burgwerd, alle toen over de tachtig jaren oud. Hier werde ik bij genodigd, edoch Ambtshalven werd ik belet, en toen hield Johannes Rienstra (de Snitser sulversmid) die een Oomzegger van Wigeri was de honneurs van de Tafel op. Dit gezelschap buiten Rienstra was toen meer dan seshondert jaren oud, en de meid van Wigeri, die vijftig jaren bij hem had gediend was ook 80 jaar oud, en die bediende toen de Tafel. Sanderen dag kwam ik bij Pa Wigeri ... Toen ik kort voor zijn overlijden mijn afscheid van hem nam, waren zijne laatste woorden, zoon, volg mijn voorbeeld, zoo stierf hij.'²⁴ In typysk Scheltema-ferhaal, foaral dy ein ek. In fyftichjierrich jubileum as dûmny yn Easthim kin it lykwols net west hawwe, want dêr stie Wigeri sûnt 1741 en dan hie it dus yn 1791 wêze moatten, doe't Scheltema noch yn Kampen siet en grif noch gjin omgong mei Wigeri hie. Dy sil er krigen hawwe doe't er yn 1796 sekretaris fan Wymbritseradiel waard, hoefolle trouwens is net te sizzen. As it ferhaal dus al wier wêze sil, dan moat er him yn de oanlieding fersind hawwe. Dy soe dan west hawwe kinne dat Wigeri

22. Sa wurdt 'Bakken in præken dat kenne jae altyd wol leere, sey d' aodde Wigeri. Om zulks te doen schijnt niet veel kunst te zijn, want de domste hebben doorgaans de meeste toeloop, was een gezegde van de oude Wigeri' (974 Hs, I 84) op in oar plak taskreaun oan Symen Sacharias (fan Frjentsjer) (I 54). En in sechje oer de doarpsnammen fan Turns c.a. op it iene plak (I 135) fan Wigeri en op in oar plak hjit it út in 'oud annotatie boek', sûnder dat Wigeri neamd wurdt (II 362).

23. 974 Hs, IV 988.

24. Hs. 1222, 164.

sechstich jier lid fan de klassis Snits west hie. Dat wie ein 1797. Dêr waard wol wat ruchtberheid oan jûn. Doe libben al dy dûmnys dy't neamd wurde, ek noch allegearre.²⁵ Mar oft Scheltema dêr by west hat? It sil earder in dûmnyssoangelegenheid west hawwe.

Dan is foar my in reden om net yn Wigeri as boarne fan Scheltema te leauwen it feit dat Scheltema noch net mei skiednis of Frysk dwaande west liket te hawwen yn de tiid dat Wigeri libbe. Hy skriuwt dan wol dat er dêr al fan bern ôf yn ynteressearre wie, mar fan skriuwerij op dat gebiet is foar 1812 neat te finen of oan te nimmen.²⁶ Wol skreau er earder al oer lânbou-fraachstikken, dêr't er ek wol prizen mei wûn. It earste stik op dat gebiet is in antwurd op in priisfraach dat foar desimber 1799 ynlevere wurde moast.²⁷

Romantyk fan it histoarysk folkslibben

En ta beslút, wat makket dat ik net yn Wigeri as skriuwer of samler fan sprekwurden leau: ik ha gjin oanwizings fûn dat Wigeri niget oan Frysk of skiednis hie, mar as er dat al hân hat, dan moat dat in oare belangstelling west hawwe as Scheltema sines. Niget oan folksskiednis yn de sin fan niget oan it histoarysk folkslibben is by him noch net te ferwachtsjen. Van der Kuip neamt Wassenbergh as ien dy't dy niget hie, mar dy syn útjefte fan de saneamde Burmania-sprekwurden yn 1774 is in saak fan filologyske niget. Wol komt yn it tredde fearn fan de achttjinde ieu de niget oan folksskiednis op, mar dan giet it om de steatkundige skiednis fan in folk. In moai foarbyld is D.F.J. van Halsema, dy't de Ommelanners en sels de Hunsingoäers yn 1778 as in eigen folk sjocht.²⁸

25. Romein, *Naamlijst*, 242, 361, 382. De earste fan dy dûmnys dy't stoar, wie Petrus Hoekema. Dat wie op 16 maaie 1799 (Romein, *Naamlijst*, 54).

26. Yn 1816 hie er ek noch mar twatûzen sprekwurden makke, dêr't er doe in ôfskrift fan oan J.H. Hoeufft yn Breda stjoerde (brieven fan Scheltema oan Hoeufft fan 18 maaie en 7 juny 1816 yn Ltk 109, UB Leiden). No 216 Hs, Tresoar.

27. Antwurd op de prijs-vraag door de Maatschappij ter bevordering van den Landbouw in den jare 1797 opgegeven, om beantwoord te worden voor den 1ste december 1799: Welke ziekten en gebreken zijn de Granen in de verschillende gronden van ons Vaderland, gedurende hare groeiing onderhevig? ..., yn: *Verhandelingen uitgegeven door de Maatschappij ter bevordering van den Landbouw te Amsterdam* 14 (1804) 35-79.

28. D.F.J. van Halsema, *Oordeelkundige verhandeling over den staat en regeerings-vorm der Ommelanden .. (Verhandelingen .. Pro Excolendo II)* Grins 1778. Ek de oare histoaryske publikaasjes út dy jierren oer Friezen wienen steatkundich fan aard. Dat jildt foar de *Charterboeken* en ek foar Coert van Beyma syn wurkstik oer de

De omslach fan niget oan steatkundige skiednis fan it Fryske folk nei de niget oan Fryske seden en gebrûken yn it ferline is frij goed te datearjen en dy rint parallel mei dy yn oare taalgebieten. Yn Nederlân binne H. van Wijn syn *Historische en letterkundige avondsonden* (1800) en *Huiszittend leeven* (1807) in merkteken. Fryslân naam binnen Nederlân in bysûnder plak yn. It Fryske folk waard wer as yn de tiid fan Junius as de oerboarne fan it Nederlânske folk begrepen en sels ek fan it Dútske folk. Sa einige Tileman Dothias Wiarda út Aurich yn 1782 de foarrrede op syn boekje *Von den Richtern Brokmerlandes aus dem mittlern Zeitalter* mei de wurden: “Und gewis [hy hat krekt Emmius oanhelle] kein Volk in Deutschland hat die Sprache und Sitten ihrer Vorfahren so lange unverfälscht beibehalten, wie der Friesen. Der Deutsche wird in dem Friesen des mittleren Zeitalters noch den alten Deutschen durchgehends finden. Ein Stück aus einer bisher noch ungedruckten friesischen Willkühr wird also nicht nur dem Friesen, sondern auch dem Deutschen willkommen seyn.”²⁹

Nij oan it wer oplibjen fan taal- en stambesef yn de twadde helte fan de achttjinde ieu wie it opkommen fan de niget oan folksoerleveringen. Dy belangstelling waard noch sterker troch de feroaring fan tiden. De politike tsjinstellingen, dy’t tusken 1785 en 1805 al it oare sa’n bytsje weidrukt hienen, swakten stadichoan wat ôf. Mei Loadewyk Napoleon (1806-1810) kaam der wer in nij elan yn it lân. De skelen rekken nei de achtergrûn en der waard oan de opbou fan in nasjonale ienheid wurke. Ien fan de lju dy’t dêrta bydroegen wie Paulus syn broer Jacobus. Op folkskundich gebiet is foaral syn histoaryske ferhanling oer frijen en trouwen bekend wurden. Minder bekend is syn ferhanneling oer de ‘Geschiedenis van de dagelijksche kost in de burger-huishoudingen’. Dat wienen beide resultaten fan in breed opset ûndersyk nei folksgebrûken yn de sechstjinde en santjinde ieu. Hy kaam op it idee om dêr oan te begjinnen, doe’t Teylers Genoatskip yn 1808 in priis-fraach útskreau oer de fraach ‘over de leefwijze en de gewoonten onzer voorouderen hier te lande, van de vroegste tijden af, tot aan het einde der zestiende eeuw, en wel van de trapswijze verbeteringen hunner woningen, kleeding, voedsel en van hetgeen verder ter vermeerdering der gerijfelikheden van het leven verstrekken konde.’ As foarbyld hie er foar eagen ‘het beroemde werk van Le Grand d’ Aussy, *Vie privée des Français*. Dat boek

Upstalbeam, syn dissertaasje *Tractatus de grietmannis* (1780) en foar de werútjefte fan Jancko Douwema syn geskriften, dêr’t hy ek mei anneks wie.

29. Sjoch foar it idee dat Fryslân en it Frysk de oerboarne fan de Nederlânske kultuer wienen: Breuker en Janse, ‘Beelden’ (1997) 28.

is fan 1782. Hy begong doe oantekens te sammeljen oer ‘volksgewoonten en gebrûken, over de verandering in de voeding, kleeding en woning onzer landgenooten, ook betrekkelijk de volksvermaken en wat dies meer zij’ yn de sechstjinde en santjinde ieu.³⁰

Doe’t Wassenbergh yn syn *Taalkundige Bijdragen* fan 1806 meidielde ôf te sjen fan in útjefte fan ‘meer dan MCXXX Friesche spreekwoorden’, wie dat foar Jacobus in grutte teloarstelling. Him gong it net langer lykas Wassenbergh om filology, mar om frysk-nasjonale skiednis. En dat is no krekt wat Paulus syn wurk jout. Wat in kâns, sa skreau Jacobus, hienen dy sprekwurden west om it oarspronklike karakter fan de Friezen oan sjen te litten! Oant twa kear ta seit er dat. Yn 1807 hjit it: ‘Spreekwoorden, zoo wij dezelve ergens niet onaartig genoemd vinden, zijn als de *wijsheid der Natien*. Omtrent de zeden, gewoonten, smaak, denkwijze, enz. der aloude *Friezen* zoude daaruit niet weinig lichts hebben kunnen geschept worden.’³¹ En twa jier letter, yn 1809, liet er op ’en nij útkomme hoe belangryk oft sprekwurden foar de kennis fan in folk binne. ‘Bij het zien van het tweede stuk (fan Wassenbergh syn *Taalkundige Bijdragen*) ondergingen wij eene moeilijke teleurstelling, daar de Hoogleeraar de bij het eerste stuk beloofde verzameling van spreekwoorden, in het oude Friesch niet heeft kunnen geven, doordien het Handschrift van Gabbema, ’t welk hij tot aanvulling en verbetering van zijne verzameling noodig had, hem niet was ter hand gekomen. ... Elk Letterkundige, die immer verzamelingen van volkssprekwoorden, als vruchten der ondervinding, voor de menschkunde hoogstbelangrijk beschouwt, zal zulk eene uitgave met genoegen ontvangen. De beoefening van de Friesche taal, gewoonten en geschiedenis wordt nu opnieuw belangrijker, om dat het gedeelte van Friesland, het welk bij de drie eeuwen van hetzelfde was afgescheiden, thans wederom met dit Rijk vereenigd is. Hoe veel verwijdering het verschil van regering, en het invoeren eener andere taal ook moge veroorzaakt hebben, sporen van gelijken afkomst zijn er nog in spraak en in zeden te vinden, en verdienen te worden nagegaan.’³²

30. J. Scheltema, *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk IV*, ôfl. 2 (1830) en 3 (1832). Hy neamt as foarbyld ek noch Cornelis de Koning, *De voorvaderlijke leefwijze en gewoonten hier te lande, van de vroegste tijden af tot aan het einde der zestiende eeuw* (Haarlem 1810).

31. *Algemeene vaderlandsche letter-oefeningen* 1ste stuk (1807) 267.

32. *Jaarboeken der wetenschappen en kunsten, in het Koninkrijk Holland I* (1809) 68. Dat Jacobus Scheltema de auteur is, blykt út syn brief oan J. Meerman fan 20 jann. 1809 (Museum Meermanno 105 XIII, Den Haach).

Dat lêste slacht op East-Fryslân, dat yn 1807 ek by it keninkryk Hollân yndield wie.

It wie yn de tiid fan Loadewyk Napoleon, de tiid dat it nasjonale gefoel wer ta libben kaam en it Keninklik Ynstitút te Amsterdam oprjochte waard. Scheltema waard fuort by de oprochting yn 1808 lid fan de Twadde Klasse, dy't wurksum wêze soe op it gebiet fan de heitelânske skiednis, âldheden, taal- en dichtkunde. Hy waard earst foarsitter en doe oant 1811 sekretaris fan dy Klasse. De âldheidkundigen H. van Wijn út Den Haach en T.D. Wiarda út Aurich wienen fuort ek lid wurden. Van Wijn hie by it oannimmen fan syn lidmaatskip skreaun mear oan de stúdzje fan de 'Vaderlandsche Oudheden' dwaan te sillen. Scheltema reagearre dêrop mei te fertellen dat er krekt yn Fryslân west hie en fanút Koudum neispoaringen dien hie nei 'de debris van de oude Friesche taal, zeden enz. te Molquerum, Warns, Scharl enz.' Hy hie wol it ien en oar fûn en hope ek dat der fan de feriene ynspanningen fan Rinse Koopmans, de Amsterdamske heechlearaar en Gysbert-Japixkenner dy't in bûtenferbliuw yn Koudum hie, en H.W.C.A. Visser (dy't doe te Warns stie) wol wat telâne komme soe.³³

Men mei oannimme dat er it mei syn broer yn Frjentsjer oer sokke dingen hân hat, ek oer hoe spitich oft it wie dat Wassenbergh fan de útjefte fan dy sprekwurden ôfsjoen hie. En der wie noch ien yn Frjentsjer dy't yn dyselde jierren op it belang fan folkskundich ûndersyk wiisde. Dat wie de heechlearaar De Crane, dy't yn 1808 pleite foar it opsetten fan gewestlike skiednisstúdzjes en as ien fan de arguminten neamde dat 'vele merkwaardige bijzonderheden bij overlevering nog in levendige geheugenis [zijn]'.³⁴ Dêr sprekt de nije niget oan folkslibben út.

Beslút

It is tinkt my dus hiel ûnwierskynlik – en yn myn eagen wol útsletten – dat Wigeri sprekwurden opskreaun hawwe soe sa folksaardich as wy se kenne fan Scheltema. Dan soe er syn tiid fier foarút west hawwe. Al mei al hâld ik it derop dat Scheltema Wigeri allinnich mar neamt om in skyn fan echtens

33. Brief fan 21 july 1808 oan H. van Wijn, 74 B4, KB Den Haach. Sjoch ek it antwurd fan 8 sept. 1808 fan H. van Wijn oan J. Scheltema; Twadde Klasse fan it Ynstitút, brief nr. II 4, Ryksargyf Noard-Hollân, Haarlem.

34. Publisearre yn *Mnemosyne* 1e stik (1815) 223. Sjoch oer it feroarjende klimaat om 1808 hinne ek Breuker, *Koninkrijk* (2001) 8-9.

oan syn optinksels te jaan. Mei Wigeri koe er foar it ljocht komme, dat wie in kundich man. En boppedat wie er dea, dat net ien koe him kontrolearje.

Singel 1

8635 MK Boazum

ph.breuker@hetnet.nl

FERKOARTE OANHELLE LITERATUER

Breuker, Ph.H., ‘‘Master H.’ (Gysbert Japicx, brief XIX): wa’t er wie en wat de Scheltema’s der fan makken’, *Us Wurk* 31 (1982) 29-42.

Breuker, Ph.H., ‘Kultuer en literatuer yn Fryslân yn it begjin fan de njoggentjinde ieu’, *It Beaken* 52 (1990) 18-33.

Breuker, Ph.H., ‘Der frühe Einfluss von Jacob Grimm in Friesland, insbesondere seine Einwirkung auf die Entstehung des Werkes von Paulus Scheltema’, *Brüder Grimm Gedenken* 13 (1999) 150-162.

Breuker, Ph.H., *Friese cultuur in het jonge Koninkrijk*. Leiden 2001.

Breuker, Philippus, ‘Literatuur als liefhebberij’, yn: Teake Oppewal e.o. (red.), *Zolang de wind van de wolken waait. Geschiedenis van de Friese literatuur* (Amsterdam 2006) 31-53.

Breuker, Ph.H., en A. Janse, ‘Beelden’, yn id. (red.), *Negen eeuwen Friesland-Holland. Geschiedenis van een haat-liefdeverhouding* (Sutfen 1997) 9-66.

Cox, H.L., en Jurjen van der Kooi, *Alle beetjes helpen. Nederlandse, Friese en Vlaamse wellerismen. Een compendium* (Estrikken 81). Groningen/Oldeberkoop 2007.

Cuperus, S., *Kerkelijk leven der Hervormden in Friesland tijdens de Republiek I*. Leeuwarden 1916.

Kuip, Frits van der, ‘In fantastyske samling Frysk taaleigen fan Paulus Scheltema’, yn: *Philologia Frisica anno 2005* (Ljouwert 2007) 155-165.

Meer, D.J. van der, ‘Aersum, Fûns en Hesens ûnder Jorwert’, *Genealogysk Jierboekje* 1969, 17-37.

Postma, O., ‘De “Tesk-Laow” fen “Achelim”, histoarysk biskôge’, *It Beaken* 1 (1938/9) 56-62.

Romein, T.A., *Naamlijst der predikanten, sedert de Hervorming tot nu toe, in de Hervormde gemeenten van Friesland*. Leeuwarden 1886-1888.